

**S.M. Qənizadənin tədqiqatlarında M.Ə. Sabir
və klassik irs məsələsi**

Ulduz Qəhrəmanova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

E-mail: ulduz.qehremanova @mail.ru

Rəyçilər: filol.ü.f.d., dos. A.X. Ramazanova,
filol.ü.f.d., dos. Ş.Ə. Albaliyev

Açar sözlər: irs, klassik, satira, şeir, ədəbiyyat, tənqid

Ключевые слова: наследие, классическая, сатира, поэзия, литература, критика

Key words: heritage, classical, satire, poetry, literature, criticism

M.Ə. Sabir hələ uşaqlıq və yeniyetməlik illərindən Şərq ədəbiyyatının Sədi, Hafiz, N.Gəncəvi və başqa klassik sənətkarlarının əsərləri ilə yaxından tanış olmuşdur. O, yaradıcılığa başladığı ilk vaxtlar həmin klassiklərin əsərlərindən gah poetik tərcümələr etmiş, gah da çox güman ki, onlardan iqtibas etmiş, yaxud da nəzirələr yazmışdır. Bu haqda şairin məktəb yoldaşı və yaxın dostlarından biri, tanınmış maarifçi-realist yazıçı Sultan Məcid Qənizadə “Sabir haqqında kiçik bir xatirə” başlıqlı yazısında bizim mövzumuzla bağlı çox maraqlı faktlardan söhbət açıb məlumatlar vermişdir. S.M.Qənizadənin xatirəsindən məlum olur ki, Ələkbər Sabirin Seyid Əzimlə şəxsi tanışlığı 1875-ci ildən başlanmışdır. Belə ki, həmin ildə Şamaxıdakı “Məclis” məktəbinə oxumağa gələn Ələkbər digər şagirdlər kimi, burada əsas müəllim olan Seyid Əzim Şirvaninin vasitəsi ilə Şərq ədəbiyyatının klassiklərinin əsərlərindən nümunələrlə tanış olmaq imkanı qazanır. Çünki S.M.Qənizadənin yazdığı kimi “Məktəbin baş müəllimi Hacı Seyid Əzim Şirvani yuxarı qrupda fars ədəbiyyatını, xüsusən Sədinin “Bustan” və “Gülüstan”ını müfəssəl keçirmiş.” (8; 259) Seyid Əzim öz şagirdlərinə dərstdə müxtəlif şeir parçaları yazdırıb müvafiq tapşırıqlar verər, bununla da onların ədəbi zövqlərinin inkişaf etdirilməsinə çalışmış.” (8; 260)

Dərs zamanı S.Ə.Şirvani ortaya müəyyən problemlərlə bağlı sual qoyub onun izahında da ayrı-ayrı şair və mütəfəkkirlərə, onların yaradıcılıqlarına istinadən məsələnin mahiyyətini izah edərmiş. S.M.Qənizadə müəllimləri Seyid Əzimin təriqətlər, yəni sünni və şiəliklə, həqqə çatmağın yolları ilə söhbətlərin birində Ələkbərə müraciətlə onun atasının sünni, anasının isə şiə olmağından və s. söhbət salıb həqqə çatmağın üsulları və əsl doğru yolun nədən ibarət olduğunu necə izah etməsindən ətraflı bəhs etmişdir. Sultan Məcid Qənizadə bildirir ki, “...bu sözün isbatına möhtərəm müəllim Baba Tahirdən, Camidən və sair şairlərdən bir neçə beyt oxuyub Tahirovu” doğrultdu, amma bununla belə misra məntiq cəhətcə cümd olduğunu nəzərə çatdırıb, islahı üçün rübaini sahibinə qaytardı. (8; 263)

S.M.Qənizadə dərstdə aparılan həmin müzakirəni ətraflı şəkildə təsvir edərək sinif yoldaşı Ələkbərin yazdığı bir bəndlik şeirə Seyid Əzimin verdiyi qiymət haqda da məlumat vermişdir. Seyid Əzim şagirdinin şeiri haqda deyir ki, “mənim şagirdimin bu rübaisi həm məlikülürəfa Bəhaəddinin qəsidələrindəki misralara, həm də Ömər Xəyyamın rübailərinə oxşayır. Bəhaəddinin qəsidələrində görürük:

Hər ca ki, rəvəm, sabihi-an danə toi to,
 Dər Kəbəvü bütxana ki, toi to.
 Dər məscüdü meyxanə çü didəm ki, toi to,
 Divanə nəyəm, mən ki, rəvəm xanəbexanə.

(Tərcüməsi: Hər bir evə getsəm, o evin sahibi sənən, sən. Kəbədə də, bütxanədə də səni görürəm. Madam ki, məsciddə də meyxanədə də səni görürəm, daha dəli deyiləm ki, düşüb səni evbəev axtaram.)

Möhtərəm müəllimimiz Bəhaəddinin qəsidəsini başdan ayağa inşad edib dedi:

— Ələkbərin rübaisindən belə mənə çıxarmaq olar ki, şiə-sünnilik böyük fəzilət olduqda, ürfan aləmində məzhəblər hamısı xurafat hesab olunur. Məscid, kilsə, atəşgədə və sair məbədgahların mənası əgər həqiq axtarmaq isə, həqqi hər yerdə tapmaq olur” (8; 264)

Göründüyü kimi, S.Ə.Şirvani təkcə bir dərstdə XI əsr fars şairi Baba Tahir Həmədani, XV əsr fars tacik şairi Əbdürrəhman Cami, XI əsr Şərq mütəfəkkiri Ömər Xəyyam, XVIII əsr fars alimi Şeyx Bəhaəddin Amili və başqa klassiklərin müxtəlif məsələyə münasibətindən danışmış, onların əsərlərindən bəzi nümunələri misal gətirmişdir. Dərsin sonunda isə Ömər Xəyyamın bir rübaisini şagirdlərə yazdırıb onu əzbərlə məsələsini evə tapşırıq kimi vermişdir... Şagirdlərin ev tapşırıqlarını həvəslə yerinə yetirmələri hər növbəti dərsin maraqlı olmasını təmin edirmiş. Balaca Ələkbər isə öz sinif yoldaşları arasında xüsusi seçilmiş... Bu haqda Həbibbəy Mahmudbəyov “Uşaq keçmişlərdən əski xatirələr” (7; 16) başlıqlı yazısında maraqlı məlumatlar vermişdir. O, S.Ə.Şirvaninin dərslərinə ictimaiyyətin marağının səbəblərini qeyd edərkən xüsusi olaraq vurğulayırdı ki, “Seyidin yaxın dostlarından beş-altı nəfər tərəfindən məktəbin ziyarət edilmədiyi gün yox idi.

Gələnlər saatlarla son siniflərdə otururlar, Seyidin gözəl bir tərzitədris ilə verdiyi fars dərslərini dinlələr, çocuqların cəld və çapıq cavabları ilə maraqlanırdılar. Məktəb çocuqları arasında ən çox diqqəti cəlb edən zəki və cəld çocuq Sabir idi. Bütün yoldaşlarından yaşca kiçik, bədəcə qayət zəif olan Sabir dinc, sakit və olduqca zəki və cəld idi. Nəhayətsiz zəkavəti, məqul və cəld cavabları ilə çocuq Sabir dinləyiciləri heyrətə gətirirdi. Sonra müəllif sözüünə davam edərək, Sabirin zəkali və hazırcavablığından əlavə Seyid Əzimin onlara klassik poeziyanı necə öyrətdiyindən söhbət açır.

Seyid Əzimin istedadlı şair, pedaqoq və əsl vətəndaş olması sanki onun şagirdlərinin xoşbəxtliyi idi. Çünki müəllimin dərin biliyi, maraqlı söhbətləri və s. onları şərq klassikləri, Şərqin sirli-sehirli aləmi ilə yaxından tanış edirdi. Eyni zamanda keçilən hər dərs digər sinif yoldaşları kimi Ələkbər Tahirzadəyə də şərq mütəfəkkirlərinin və şairlərinin fikirləri, dünyagörüşləri və yaradıcılıqları haqda müəyyən məlumat və bilik almalarına şərait yaratmışdır. Həm də bu tanışlıq formal xarakter daşımamışdır. Yəni Ələkbər klassiklərin əsərləri ilə tanış ola-ola onların şəxsiyyətlərinə də böyük hörmət və ehtiram bəsləməyə başlamışdır. O, getdikcə həm insan, həm də şair kimi püxtələşdikcə klassiklərin yaradıcılıq dünyalarına daha dərinlən bələd olmuş və bu yaxınlıq əsl sevgiyə, ehtirama və ulular qarşısında məsuliyyətə çevrilmişdir.

Sabir öz istedadı ilə öyünüb başqa sənətkarlara yuxarıdan baxmaq iddiasından tamamilə uzaq olmuşdur. O, klassiklərin, poeziya ustalarının qarşısında özünü son dərəcə təvazökarlıqla “şair pinəçisi” adlandırır. S.M.Qənizadənin yazdığı kimi, bu barədə Sabir böyük həvəslə danışmağa başlamışdır.

Bu təsvir və təqdimatlardan bir daha aydın olur ki, Sabir hələ uşaq yaşlarından görkəmli klassik şairlərin əsərləri ilə yaxından tanış olmuş, gənclik illərində öz söhbətlərində fikrini

daha aydın və təsirli ifadə etmək məqsədi ilə onların poetik kəlamlarında məharətlə istifadə etmişdir. O, təkcə özünü həmin sənətkarların yanında kiçik şagird hesab etmir, S.M.Qənizadənin yazdığı kimi, onların böyüklərindən, fikir və sənət dünyalarının hikmətindən böyük həvəslə danışmış. Söz yox ki, belə vəziyyət bir tərəfdən klassiklərin yaradıcılıqlarına Sabirin yaxından bələd olduğunu göstərir, digər tərəfdən də onun bir insan kimi qədirşünaslığından, mənəvi aləminin zənginliyindən irəli gəlirdi. Bu zənginlik isə, bircə, həm də klassiklərin Sabirə bir insan kimi də doğmaları, mənəvi dünyasına təsiri ilə bağlıdır. Onu da göstərmək lazımdır ki, Sabirin klassik irsə yeni baxışı və novatorluğu onun təkcə realist üslubda yazan müasirləri tərəfindən təqdir edilib alqışlanmamışdır. Şairin romantik üslubda yazan müasirləri də onun klassik irsə münasibətinin doğru mövqedən olduğunu bildirməklə yanaşı, ədəbiyyatda yenilikçi bir şair olduğunu da diqqətə çatdırmışlar. Bu sıraya A.Səhhət, M.Hadi, A.Şaiq və başqaları daxildir.

Beləliklə də, M.Ə.Sabirin klassik ədəbiyyata özündən əvvəlkilərdən fərqli münasibəti həmin ədəbi ənənələrin köhnəliyini, zamanla ayaqlaşma bilmədiyini üçün yararsızlaşdığını üzə çıxarmışdı. Bu həqiqətin təsdiqi və sübutu isə yeni yolun açılmasına səbəb oldu. M.Ə.Sabirin klassik irslə əlaqəsi məsələsi onun ən yaxın dostları və həmkarları tərəfindən tez-tez xatırlanıb, göstərilmişdir. Ancaq bütün bunlar, əlbəttə, kifayət deyildir. Araşdırmalar göstərir ki, şairin poetik irsinin tədqiqi və nəşri məsələləri sonrakı illərdə daha da canlanmışdır.

Doğrudan da, sovet hakimiyyətinin elə ilk illərindən Sabirin əsərlərinə yüksək dəyər verilməyə başlamışdır. Çünki onun satiraları cəmiyyətdəki köhnəlikləri və eybəcərlikləri amansızcasına ifşa edirdi. Bu tənqiddə istiqlal arzuları, gələcək xoşbəxt həyat da görünürdü. Ona görə sovet təbliğatçıları öz işində Sabirin əsərlərindən çox yaxşı şəkildə faydalanırdılar. Söz yox ki, həmin yararlanmadan M.Ə.Sabirin ədəbi fəaliyyətinə də müəyyən pay düşürdü. Yeni şairin həyat və yaradıcılıq yolu öyrənilir, əsərləri təkrar-təkrar nəşr edilir, haqqında elmi məqalələr və kitablar yazılıb çap etdirilirdi. Ancaq son dövr araşdırmalarından məlum olur ki, M.Ə.Sabir XIX əsrdə də şeirin, poeziyanın ictimai mahiyyəti və məzmunu haqda kifayət qədər aydın təsəvvürə və yaradıcılıq mövqeyinə malik olmuşdur.

Məqalənin aktuallığı. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqi Azərbaycan filoloji fikir tarixində hər zaman öz aktuallığı ilə seçilən məsələlərdən olmuşdur. Xüsusilə, söhbət əgər həmin əsrin əvvəllərinin ən görkəmli nümayəndəsi olan M.Ə.Sabirdən gedirsə, bu aktuallıq ikiqat artacaqdır. M.Ə.Sabirin klassik irslə əlaqələri, onlardan bəhrələnmə, sələflər və xələflər məsələsinin digər bir Azərbaycan klassiki S.M.Qənizadə qələmindən öyrənilməsi olduqca zəruri və vacib problemlərdəndir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə, ilk dəfə olaraq Mirzə Ələkbər Sabir və klassik irs məsələsi, Sabirin klassik Azərbaycan irsinə münasibəti, müraciəti, ədəbi əlaqələr məsələsi araşdırılır.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən bakalavr və magistr pilləsində təhsil alan tələbələr, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri və xüsusilə də M.Ə.Sabir irsinin tədqiqi ilə məşğul olanlar həm nəzəri, həm də praktik baxımdan faydalana bilər.

Ədəbiyyat

1. Abbas Səhhət. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Lider, 2005.
2. A. Zamanov. Sabir bu gün. Bakı: Gənclik, 1985.
3. Abdulla Şaiq. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Avrasiya-Press, 3 cildə, II cild, 2005.
4. A. Bayramoğlu (Məmmədov). Sabir. Bakı: "CBS" nəşriyyatı, 2012.

5. Əziz Şərif. Sabirin nəzirələri // “Azərbaycan” jurnalı, № 5, 1962.
6. M. Məmmədov. Azərbaycan ədəbi tənqidi. Müntəxəbat. Bakı: “Tural-Ə” NPM, 2002.
7. Sabir xatirələrdə. Bakı: 1982.
8. Sultan Məcid Qənizadə. Seçilmiş əsərləri. Bakı: 1965.

У. Гахраманова

**М.А.Сабир и вопрос классического наследия
в исследованиях С.М. Ганизаде**

Резюме

Азербайджанский поэт начала XX веков Сабир еще с детских лет начал знакомиться с произведениями выдающихся классиков, умело использовал их поэтические высказывания в юношеские годы для того, чтобы более ясно и действенно изъясняться. Он не только считал себя учеником этих великих мастеров, но и, как писал С.М. Ганизаде, с большим рвением рассказывал о мудрости их мыслей и их творческом мире. Безусловно, это с одной стороны говорит о том, что Сабир был тесно знаком с творчеством классиков, что вытекало из его достоинства, богатства его духовного мира. Это богатство, по нашему мнению, связано с родством классиков с Сабиром, их воздействием на его духовное состояние.

U. Gahramanova

**M.A.Sabir and classical heritage in
the studies of S.M. Ganizade**

Summary

The famous Azerbaijani poet of XX century, Sabir has been closely acquainted with the works of prominent classical poets in his childhood, and he has used skillfully their poetic words in his conversations to make his ideas more clear and effective during his youth years. As S.M. Ganizade wrote, Sabir spoke with great enthusiasm about their greatness and wisdom of their ideas and artistic worlds. This shows that Sabir was closely related to the creativity of the classics. On the other hand it was derived from his gratefulness and the richness of the spiritual world as a human being. This richness is related to nearness and influence of the classics on Sabir as a human.

Redaksiyaya daxil olub: 03.05.2019